

РОЗДІЛ 8 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.33

ЕВОЛЮЦІЯ ПОНЯТТЯ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ПРЕДСТАВНИКА ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

EVOLUTION OF THE CONCEPT ATTEMPT ON THE LIFE OF A FOREIGN STATE REPRESENTATIVE IN THE SOVIET PERIOD

Акулова Н.В.,

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»*

Стаття присвячена дослідженню історії розвитку вітчизняного поняття посягання на життя представника іноземної держави. Визначено особливості еволюції цього норми, зокрема, в радянський період.

Ключові слова: історія кримінального права, злочин проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, посягання на життя представника іноземної держави.

Статья посвящена исследованию истории развития отечественного понятия посягательства на жизнь представителя иностранного государства. Определены особенности эволюции этой нормы, в частности, в советский период.

Ключевые слова: история уголовного права, преступление против мира, безопасности человечества и международного правопорядка, посягательство на жизнь представителя иностранного государства.

The article investigates the history of the national concept of encroachment on the life of a representative of a foreign state. The features of the evolution of the rules, in particular, during the Soviet period.

Key words: history of criminal law, crime against peace, human security and the international rule of law, encroachment on the life of a representative of a foreign state.

Постановка проблеми. Аналіз еволюції законодавства, яке регулювало кримінально-правову охорону представників іноземних держав, дозволяє побачити це правове явище в багатомірній площині та виділити декілька послідовних етапів його розвитку, починаючи від казуїстичних форм правового контролю над ним та закінчуючи його уніфікованою кодифікацією. У даній статті ми проаналізуємо радянський період становлення цього правового інституту.

Стан дослідження. Різні аспекти проблеми кримінально-правової охорони представників іноземних держав досліджувались вітчизняними фахівцями, зокрема П.П. Андрушком, В.О. Навроцьким, В.І. Осадчим, М.І. Пановим, В.В. Сташисом, Є.Л. Стрельцовим, М.І. Хавронюка, С.С. Яценко та іншими. Незважаючи на те, що праці представлених авторів мають велике наукове та практичне значення, залишається багато невирішених питань стосовно оптимізації відповідальності за посягання на життя представника іноземної держави.

Метою даної статті є дослідження досвіду розвитку в законодавстві норм, що забезпечували кримінально-правовий захист представника іноземної держави від злочинних посягань з урахуванням сучасних досягнень кримінально-правової науки.

Виклад основного матеріалу. Історія міжнародних відносин свідчить про те, що посягання на

життя представника іноземної держави можуть бути приводом для міжнародних ускладнень і навіть для виникнення війни.

Одним із найбільш показових прикладів із порівняно недавнього минулого є вбивство сербськими націоналістами спадкоємця австро-угорського престолу Франца Фердинанда і його дружини в червні 1914 року в м. Сараєво. Як відомо, сараєвські події були використані австро-угорськими імперіалістами як привід для нападу на Сербію, в результаті чого почалася перша світова війна.

У зв'язку з розглянутим питанням варто згадати про такі факти з історії нашої держави. Після укладення Брест-Литовського договору як німецький посол в Москві був акредитований німецький дипломат граф Вільгельм Мірбах. 6 липня 1918 року Мірбах був вбитий «лівими» есерами, що розраховували таким шляхом викликати збройний конфлікт між Німеччиною і Радянською Росією [1, с. 88].

У березні 1932 року російський білогвардієць Штерн замахнувся на вбивство радника німецького посольства в Москві фон Твардовського. Через два місяці, в травні 1932 року, білогвардієць Горгулов смертельно поранив у Парижі президента Франції Поля Думера. Це вбивство було організовано «Російським загальновійськовим союзом», на чолі якого стояв один з основних організаторів інтервенції проти СРСР – генерал Міллер. Друкований орган

цієї білогвардійської організації в Парижі «Відродження» відкрито призивав до нової інтервенції проти СРСР, а Горгулов сам визнав, що вбивство президента було організовано з метою спровокувати війну Франції зі СРСР [2, с. 176].

Однак спеціальної норми про відповідальність за посягання на життя представника іноземної держави з метою провокації війни і міжнародних ускладнень у радянському кримінальному законодавстві до прийняття Закону про кримінальну відповідальність за державні злочини від 25 грудня 1958 року не було. Стаття 5 Положення про злочини державні 1927 року передбачала лише відповідальність за підбурювання іноземної держави до війни проти СРСР, до розриву дипломатичних зносин.

Відсутність спеціальної кримінально-правової норми, що передбачає зазначене діяння, звичайно, не означало, що не було підстав для його кримінальної караності. Інститут аналогії, що існував на той момент у радянському кримінальному праві, дозволяв залучати винних осіб по нормі закону, що передбачала найбільш подібний склад злочину. Такою нормою була, зокрема, норма, що установлювала відповідальність за терористичний акт проти представників Радянської влади.

Виключення аналогії зумовило необхідність введення в Особливу частину кримінального законодавства норми, що установлює відповідальність за таке суспільно небезпечне діяння, як терористичний акт проти представника іноземної держави. Ця норма містилася в статті 4 Закону про кримінальну відповідальність за державні злочини 1958 року (ст. 59 КК УРСР), що з повною підставою відніс цей злочин до розряду особливо небезпечних державних злочинів.

Зазначена стаття складалася з двох частин і встановлювала відповідальність у частині першій – за вбивство представника іноземної держави з метою провокації чи війни міжнародних ускладнень, а в частині другій – за тяжке тілесне ушкодження, заподіяне тим же особам із тією ж метою.

У зв'язку з проголошенням України незалежною демократичною державою та з метою правового захисту її суверенітету, конституційного ладу, внутрішньої і зовнішньої безпеки Законом України від 17 червня 1992 року статтю, що передбачала кримінальну відповідальність за терористичний акт проти представника іноземної держави з метою провокації війни або міжнародних ускладнень було змінено на статтю, що встановлювала відповідальність за посягання на життя представника іноземної держави, винчене з метою викликати міжнародні ускладнення.

В історії вітчизняного кримінального права постійно дискутувалося питання, яку особу вважати потерпілою під час скоєння посягання на життя представника іноземної держави.

Найбільш загальне визначення поняття «представник іноземної держави» дав професор Г.З. Анашкін, який відзначає, що «...ця фізична особа, уповноважена належним державним чи громадським органом представляти в нашій країні відповідну іноземну державу чи громадські організації

цієї держави і здійснювати діяльність, що має представницький характер» [3, с. 125].

Інші автори, не даючи загального визначення поняття представника іноземної держави, як правило, досить повно називають коло осіб, охоплених цим поняттям. Так, професор В.І. Курлянський відзначав, що представником іноземної держави виступає не кожен іноземець, що знаходиться на території нашої держави. Посягання на «звичайних» іноземців об'єктивно не могло служити засобом провокації війни чи міжнародного ускладнення, а тому питання про відповідальність за подібне посягання вирішувалося на загальних підставах відповідно до положень Кримінального кодексу [2, с. 175].

Вони ж затверджували, що до представників іноземної держави, про які йшла мова в даній статті, відносилися глави держав і урядів, керівники і члени урядових делегацій, члени інших іноземних делегацій, що прибували в СРСР із відповідною місією (наприклад, для врегулювання тих чи інших спірних питань, для укладання торгових договорів); постійно акредитовані в СРСР і члени представництв іноземних держав, що мали дипломатичний імунітет, а також інші державні, політичні, громадські й інші діячі, що представляють відповідні держави. При цьому для складу злочину не мало значення, представником якої саме держави була особа, на яку було здійснене посягання: «...це може бути представник і дружньої нам держави соціалістичного табору, і капіталістичної держави; представник тієї чи іншої «великої держави» і представник маленької, можливо, тільки що набувшої самостійності держави» [2, с. 179].

Професори В.Д. Меньшагін і Б.О. Курінов вважали, що до представників іноземної держави відноситься будь-який іноземний громадянин [4, с. 22].

На відміну від прихильників вищевикладеної точки зору, професор М.Й. Якубович до представників іноземної держави відносив «...лише офіційних його представників: керівників та членів уряду іноземних буржуазних держав, а також членів дипломатичних представництв цих держав (посли, посланники, радники посольств, військові й інші аташе тощо)» [5, с. 49].

Посягання на життя і здоров'я представника соціалістичної держави, що не входить у Союз РСР, у відповідності з вказівкою статті 10 Закону про кримінальну відповідальність за державні злочини від 25 грудня 1958 року повинно було кваліфікуватися так само, як терористичний акт проти радянського державного чи громадського діяча, представника Радянської влади, тобто за статтею 3 цього Закону [5, с. 49].

У відповідності з позицією професора М.В. Турецького «...представниками іноземної держави відповідно до загальних принципів міжнародного права визнаються члени дипломатичних представництв, що виконують свої дипломатичні функції на території СРСР (посли, посланники, повірені в справах, секретарі посольства), глави іноземних держав, керівники і члени урядів іноземних держав, що

перебувають на території СРСР як з офіційним, так і з неофіційним візитом, а також керівники і члени офіційних іноземних делегацій: парламентських, торгових і військових. Повинні розглядатися як представники іноземних держав... члени консульського корпусу, що мають дипломатичний імунітет на засадах взаємної домовленості, керівники і політичні іноземні діячі, що прибули в СРСР за запрошенням Радянського уряду, а також представники Організації Об'єднаних Націй. Іноземні кореспонденти, представники іноземних торгових, промислових і культурних організацій і інші іноземні громади, що не користуються дипломатичним імунітетом і не представляють офіційно іноземну державу, представниками іноземної держави у розумінні статті 67 КК РРФСР (ст. 59 КК УРСР) не є» [6, с. 56].

Аналогічну позицію займав і професор А.А. Піонтковський, який відзначав, що під представниками іноземної держави варто мати на увазі офіційних представників буржуазних держав: їх керівників, членів уряду, дипломатичних представників, як постійних, так і тих, хто тимчасово знаходяться на території СРСР для виконання спеціальної місії, покладеної на них їх урядами. Посягання на життя і здоров'я представників соціалістичних держав, вчинене з метою підризу чи ослаблення Радянської влади або влади тих соціалістичних держав, до яких належали потерпілі, варто розглядати відповідно до постанови статті 10 Закону про кримінальну відповідальність за державні злочини як терористичний акт проти державного чи громадського діяча або представника Радянської влади і кваліфікувати за статтею 66 КК РРФСР (ст. 58 КК УРСР) [7, с. 114].

Відповідно до коментарю Кримінального кодексу України за станом на 22 грудня 1997 року «...представником іноземної держави є особа, що офіційно прибула в Україну для укладення договору, врегулювання або рішення питань по державній лінії або є офіційним представником своєї держави в державі Україна. Це – глави держав і представництв, глави і члени урядових делегацій, міністри, дипломатичні представники. Інакше кажучи, це особи, що мають право виступати від імені іноземної держави чи за її дорученням. Цим поняттям не охоплюються громадяни інших держав, що знаходяться на території України як викладачі, студенти, консультанти, туристи тощо» [8, с. 264].

Висновки. Аналіз закону і літературних джерел дозволяє зробити деякі висновки щодо розвитку в радянський період ознак, що характеризують поняття представника іноземної держави, результатом чого стала стаття 443 КК України 2001 року:

- представником іноземної держави варто вважати представника будь-якої іноземної держави, незалежно від суспільного і державного ладу і ідеології;
- представник іноземної держави – це особа іноземного громадянства. Ним не може бути громадянин України;
- це особа, що перебуває в Україну з офіційним візитом;
- представник іноземної держави – це особа, що користується правом представництва і захисту інтересів своєї держави, правом ведення переговорів із вищими органами державної влади в Україні, а також інші особи, що мають міжнародний захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ємельянов В.П. Тероризм і злочини терористичної спрямованості / В.П. Ємельянов. – Х.: Рубікон, 1997. – 176 с.
2. Богатиков Д.И. Особо опасные государственные преступления / Д.И. Богатиков, И.А. Бушуев . и др. ; под. общ. ред. В.И. Курлянского и М.П. Михайлова. – М. : Юрид. лит., 1963. – 216 с.
3. Анашкин Г.З. Об ответственности за преступное посягательство против представителя иностранного государства / Г.З. Анашкин // Советское государство и право. – 1962. – № 4. – С. 125–126.
4. Научно-практический комментарий к Закону об уголовной ответственности за государственные преступления / [Сост. В.Д. Меньшагин, Б.А. Куринов]; отв. ред. В. Д. Меньшагин, П.С. Ромашкин. – М. : Госюриздат, 1960. – 72 с.
5. Владимиров В.А. Государственные преступления / В.А. Владимиров, П.Ф. Гришанин и др. ; под ред. М.И. Якубовича, В.А. Владимирова. – М. : ВШ МООП РСФСР, 1961. – 228 с.
6. Турецкий М.В. Особо опасные государственные преступления / М.В. Турецкий. – М. : Юрид. лит., 1965. – 88 с.
7. Смирнов Е.А. Особо опасные государственные преступления (Вопросы квалификации в связи с применением уголовно-правовой нормы) / Е.А. Смирнов. – К. : «НИ и РИО», 1974. – 180 с.
8. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Ю.В. Александров, П.П. Андрушко и др. ; отв. ред. С.С. Яценко, В.И. Шакун. – К. : Правові джерела, 1998. – 1088 с.